

Fortuna musical i dramatúrgica de *Canigó*, de Jacint Verdaguer*

Llorenç Soldevila
(Universitat de Vic)

Els precedents

En vida del poeta, l'interès inicial, per al poema *Canigó*, se centra en dos músics, Enric Morera i Amadeu Vives, que si bé entre ells van tenir unes relacions qualificades per Francesc Cortès com a distants, i amb estètiques i interessos prou divergents, van coincidir en l'atracció que els provocà el poema de Verdaguer.

Al fons de la Biblioteca de l'Orfeó Català existeixen dues còpies manuscrites de *Canigó* d'Amadeu Vives.¹ Consten d'un quadernet de 16 pàgines que es titula «Piano y cant / Fragments / del tercer acte del Drama Líric / Canigó / per / A. Vives». No porta data, però tal com indica Cortès, per una «Carta oberta a en Amadeu Vives» de Lluís Millet publicada a *La Renaixensa* (19 de maig de 1897) sembla que aquesta podria ser una data pròxima a l'elaboració de la partitura. En tot cas, l'estava creant en paral·lel amb una altra obra, *Artús*, citada per Millet, encàrrec de Sebastià Trullol que sí que acabà enllestint. El dubte per Cortès rau en si aquesta peça va impedir que el projecte sobre *Canigó* arribés a bon port. Vives en deixà enllestides dues parts en format d'esborranys: «Chor de Gojes» i «La Goja de Banyolas».

Pel que fa a Enric Morera, ja havia despertat l'interès de crítics

* El treball s'inscriu en les investigacions del projecte de recerca FFI2008-04830/FILO finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, que es duen a terme dins el Grup de Recerca Consolidat (2009 SGR 736) «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

1. Estudiades i analitzades per Francesc Cortès a «Dos projectes de Vives i Morera al voltant de *Canigó*». A: *Miscel·lània Ricard Torrents. Scientiae patriae-que impendere vitam*. Vic: Eumo Editorial, 2007, p. 149-165.

i amics amb l'intent el 1893 de l'estrena *Introducció a l'Atlàntida* a la Societat Catalana de Concerts. El següent intent de musicar una peça llarga de Verdaguer es presenta el 1908 amb un esborrany de *Canigó*. Sembla que és el començament d'una projectada òpera que mai va ser culminada. Francesc Cortès proposa la hipòtesi que molt probablement, la marxa de Morera cap a l'Argentina, el juny de 1909, i l'estrena de *Canigó* de Jaume Pahissa el 1910, degueren ser dues de les raons bàsiques perquè abandonés definitivament el projecte iniciat uns anys abans.

Per la seva banda, sabem que el 1901, Jaume Pahissa ja treballava en un projecte musical sobre *Canigó*. Tenia enllestit el poema simfònic «El combat». L'estrenà el 1906 i, entre aquest any i el 1910, treballà de comú acord amb el poeta Josep Carner que confeccionà el llibret complet. L'obra estava previst estrenar-la a Figueres el 3 de maig de 1910, però una gran ventada ho impedí: «la tramuntana seguia espetegant [...] onades de polseguera negaven la població, fent voleiar capells, i gorres i barretines».² A la fi, es va poder estrenar el 12 del mateix mes. Els dies 19, 20 i 24 se'n feren diverses representacions a Barcelona.³ Finalment, el 12 de juliol es va presentar a la plaça de Les Arenes.

Passaren un parell de dècades fins que el 5 de juny de 1930, Manuel Martí i Sáenz estrenà una impressió simfònica sobre *Canigó*, seguint la teoria intertonal de Jaume Pahissa, conjuntament amb «Corpus», peça ja interpretada el 1919, en el marc dels cicles de concerts de l'orquestra Pau Casals, dirigida per Joan Lamotte de Grignon al Palau de la Música.

El poema simfònic de Jaume Pahissa i Josep Carner, que ja ha estat analitzat musicalment,⁴ ben segur que podria ser el fonament o punt de partida que, a la llarga, farà que qualli en la proposta operística d'Antoni Massana. Hi va haver contactes entre els dos músics abans de les primeres mostres ofertes el 1936? Segurament que sí,

2. Josep MORATÓ. «El Canigó a Figueres». *La Veu de Catalunya*, 5 de maig de 1910.

3. Albert MANENT. *Josep Carner i el Noucentisme*. Barcelona: Edicions 62, 1969, p. 127.

4. Joaquim RABASEDA I MATAS. *Jaume Pahissa, un cas d'anàlisi musical*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006, p. 179-308.

però no n'hem trobat constància directa enlloc. És del tot improbable que aquí o a Amèrica no es coneguessin i es cartegessin tenint en comú el gran interès per al poema de Verdaguer, especialment el 1952 quan Massana fou destinat a Buenos Aires, lloc de residència de Pahissa.

Segons una targeta, que es troba en l'arxiu Antoni Massana i Beltran (Barcelona, 1890-Raimat, 1966),⁵ es va fer una audició privada en forma de concert de l'òpera *Canigó*, al Casal del Metge, Laietana, 31, el dissabte el 16 de maig de 1936, a les 5 de la tarda.⁶ L'orquestra i els cors els dirigí el mateix autor i els intèrprets foren: Conxa Mac-Crory (Griselda), Concepció Callas de Sánchez-Parra (Flordeneu), Joan Reventós (Gentil), Xavier Albí (Cornamussaire i pastor), Josep Carbonell (Guifre), Ramon Aliaga (Escuder), Domènec Sánchez Parra (Abat Oliba) i Manuel Gas (Tallaferro).

Pel que fa a l'estrena de l'òpera de Massana el 1952 al Liceu, sobre el llibret de Josep Carner, hi va tenir una intervenció decisiva Antoni Pelegrí i Pertegàs, tal com tractarem més endavant.

El 1990, en la relació d'obres que surten enumerades en el llibre dedicat a la memòria del músic arran del centenari del naixement, hi consta que el 1935 tenia acabada l'òpera: «*Canigó, Ópera en tres actos. (Dos horas)*».⁷ Els originals de la qual, actualment, estan preservats a la Biblioteca de Catalunya (Documentació Antoni Massana als fons de la secció de música).⁸ També hi consta una reducció per a cant i piano.⁹

5. La majoria de documentació sobre la vida i l'obra d'Antoni Massana es pot consultar en l'Arxiu dels Jesuïtes en el col·legi del carrer de Casp de Barcelona.

6. Article de la RMC, núm. 390, juny de 1936.

7. Consuelo COLOMER. *Antonio Massana y Bertrán (1890-1966). I Centenario de su nacimiento. Ensayo biográfico*. València: Albatros Ediciones, 1989, p. 44

8. Signatura BC, M. 2865. *Canigó / A. Massana.- [1934-1935].- 1 partitura ms. (122, 162 i 148 p., relligades; 54 cm + 26 partícels + 1 carpeta de transparències en paper vegetal (554 p.; 50,5 cm). Partitura hològrafa, òpera en tres actes, partícels manuscrites.- text basat en el poema del mateix títol de Jacint Verdaguer i adaptat a l'escena per Josep Carner.- Tinta blava i anotacions en vermell, partícels en negre.*

9. Signatura BC, M. 2866. *Canigó / A. Massana...- [1953?]. 1 reducció ms. (157, 121, 128 p.); 31,5 cm + 1 carpeta incompleta de transparències en paper vegetal. Reducció manuscrita per Miguel Mayol, copista, per a cant i piano.*

L'estrena d'una altra òpera: *Nuredduna*

En plena postguerra, el 1946, i abans d'anar a Sud-Amèrica, ens consta enllestida l'òpera *Nuredduna*¹⁰ sobre el text de Miquel Costa i Llobera, adaptat a l'escena per Miquel Forteza Pinya. També en aquesta ocasió, com va fer després en l'estrena de *Canigó* tal com referirem més endavant, hi va haver intervenció d'Antoni Pelegrí i Pertegàs tal com ell mateix explica en les seves memòries.¹¹ L'obra s'estrenà al Teatre Principal de Palma el 16 d'octubre de 1947 en versió de concert.¹² L'impacte emocional en algun poeta illenc, com fou el cas de Llorenç Moyà i Gilabert, féu que li dediqués un sonet de reconeixement.¹³

Amb posteritat, se'n feren més audicions com ara un concert selecció també al mateix Principal el 20 d'octubre de 1947. Pelegrí, que va recomanar a Massana de mantenir el títol original de *La deixa del geni grec*, parla d'una representació que se'n va fer a les coves d'Artà el 20 d'octubre de 1949. Anys més tard, el 13 de gener de 1956, l'Orquestra Simfònica de Maó tornà a interpretar *Nureddunna* (*Profecia de la Redempció*) al mateix teatre, conjuntament amb altres obres de Beethoven, Wagner, Grieg... Finalment, l'estrena de l'òpera es durà a terme el 1949, amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la mort del poeta mallorquí.

La recuperació de l'òpera *Canigó*

El 1951, Antoni Massana és destinat a Rio de Janeiro i el 1952, a Buenos Aires. Resideix al Col·legi dels Jesuïtes de Callao, 542, on rep un telegrama amb data d'11 de novembre de 1952, de part de

10. Editada a Mallorca, Impremta Mn. Alcover, 1947, 35 pàgines. (Edició bilingüe acarada. N'hi ha un exemplar a l'arxiu dels jesuïtes). També, Consuelo Colomer fa constar una edició del llibret feta a Barcelona, Editorial Balmes, 1947.

11. PELEGRÍ I PARTEGÀS, Antoni. *Catalans entre la falç i les fletxes*. Vilassar de Mar, 1996, p. 28.

12. Material que es troba en l'arxiu dels Jesuïtes del carrer Casp.

13. Veg. text I als annexos.

Felipe Acedo Colunga¹⁴ comunicant-li que li complauria patrocinar l'estrena al Liceu de l'òpera *Canigó*: «Compláceme participarle ayer escribirle anunciando mi patrocinio estreno Liceo opera *Canigó* referencias gran calidad musical y literaria escenificación poema eximio Verdaguer espero rápidas noticias salúdale Felipe Acedo gobernador civil Barcelona».¹⁵

De qui va sorgir la iniciativa? Malgrat que hem pogut consultar cartes i altres materials que el governador civil va enviar al pare Massana, no ha estat possible localitzar les d'aquest en els arxius del Govern Civil de Barcelona. Tanmateix, en l'adreçada al músic per Acedo amb data de 10 de novembre de 1952, es refereix a l'amic Josep Maria Bordas que li ha expressat el desig de Massana que l'òpera, si pot ser possible, s'estreni a Barcelona. També documenta que ja s'ha posat en contacte amb l'empresari Pàmies el qual ha respost positivament: «habiendo encontrado en la empresa la mejor disposición de ánimo para secundar la acción gubernativa tendente a dicho fin». Tot apunta, doncs, que hi va haver segur un intercanvi de cartes entre els dos personatges a finals de 1952.

Així, en una carta datada el 22 de novembre, Acedo confirma haver-ne rebut una de Massana amb data de 15 d'aquell mateix mes en contesta de la primera del dia 10.¹⁶ També li comunica que ja «he dado una nota a la prensa». Així fou, la nota consistia en un breu

14. Felipe Acedo Colunga (Palma de Mallorca, 1896-1965), el 1951, acabava d'aterrar a Catalunya després d'una llarga trajectòria de colpista i de fiscal repressor a Astúries, en el judici a Besteiro. Intentà atreure les personalitats més influents de Barcelona cap al règim, fins i tot algunes de les que havien militat a la Lliga com ara Pere Gual i Villalbí. Va arribar fins al punt de promoure entre l'empresariat català a fer les demandes que Barcelona necessitava per redinamitzar-la econòmicament un altre cop, afirmant que l'estat se n'havia despreocupat i atacant el poder dels falangistes que des de la guerra havien dominat Catalunya. Es va distingir per la seva afició a enviar notes a la premsa, amb obligació de publicar-les, per tal de silenciar qualsevol crítica a la seva gestió (per exemple Sempronio i Lluís Marsillach i Burbano en foren víctimes per criticar alguns dels seus projectes urbanístics). Va dur a terme algunes iniciatives urbanístiques al Verdum (les conegudes com a *Cases del Governador*) i al Passeig Marítim, i fins i tot va sancionar alguns especuladors. El seu prestigi quedà definitivament tocat després de l'afer Galinzoga, el 1959, i després dels fets del Palau de la Música Catalana de 1960 fou destituït.

15. Arxiu Massana.

16. Veg. text II dels annexos.

preàmbul i la reproducció del text de la primera carta d'Acedo a Massana. Fou publicada per *La Vanguardia*, *El Correo Catalán* i *El Noticiero Universal*.¹⁷ Aquest darrer diari s'hi tornava a referir quatre dies després amb un gasetilla anònima que, a banda d'incidir en els aspectes ja divulgats de la notícia, afegia algunes anotacions sociològicament prou rellevants, com si fos un pamflet convidant a tothom a fer l'esforç de la representació: «La iniciativa de nuestra primera autoridad civil revela una vez más los desvelos y preocupaciones que siente no sólo ante los difíciles problemas de la gobernación de la provincia sino también ante nuestra vida intelectual y cultural». I, més endavant, afegia després de fer els elogis de la qualitat de l'obra i del músic: «sino también como muestra de una exaltación del noble espíritu de nuestra tierra, exaltación que nuestro Gobernador Civil ha querido iniciar y presidir cumplidamente y que ha de ser, bajo su gestión, un esfuerzo colectivo de cuantos pongan a contribución su arte y su esfuerzo para mayor brillantez de este importantísimo estreno».¹⁸

I, encara, per una nova carta d'Acedo¹⁹ sabem de l'escrita per Massana el dia 26 de novembre. Per aquella ens assabentem que el músic està revisant i ultimant l'obra per parts i que té la voluntat que quan s'imprimeixi l'òpera sigui dedicada a la persona del governador. També, per la missiva, deduïm que Acedo va portar directament tota la gestió de l'estrena amb el suport dels Srs. Pelegrí²⁰ i Arquer.²¹

De les relacions que mantingueren Antoni Massana i Antoni Pelegrí i Partegàs, a banda de la ja referida a l'estrena de *Noredduna*, podem seguir-ne algunes pistes gràcies al que el segon en diu a la seves memòries. Pelegrí tingué un paper determinant en l'obtenció del permís d'edició del llibret per part de Josep Carner.²² Durant els

17. Amb data d'11 de novembre de 1952.

18. Veg. text III dels annexos.

19. Veg. text IV dels annexos.

20. Antoni Pelegrí i Partegàs, amic del pare Massana amb qui va compartir algunes vivències a l'exili italià i francès durant la guerra. Ell mateix documenta els tractes que va tenir amb el governador arran de l'estrena de *Canigó*, veg. *Catalans entre la falç i les fletxes*, p. 290.

21. Josep Fugarolas i Arquer, coempresari del Liceu amb Joan Antoni Pàmias fins al 1959.

22. PELEGRÍ I PARTEGÀS, Antoni. *Catalans entre la falç i les fletxes*, p. 28.

fets revolucionaris de 1936, va ser ell qui va salvar les proves de la partitura de cant i piano de l'òpera, que tenia a casa per corregir, deixant-les sota la custòdia de Pere Muñoz Escoda mentre Massana era amagat a casa d'uns familiars. Per altra banda, ens dóna notícia dels encontres que durant la guerra van tenir amb el músic a Sant Remo, Burgos i Saragossa.²³ Va ser Massana qui li va prestar 1.000 pessetes per a poder traslladar-se a Sevilla i, després, li envià una carta que, juntament amb altres de diversos amics i companys, havien de salvar Pelegrí d'una denúncia de pertànyer a la FUE.²⁴ Ja acabada la guerra, el 28 de juny de 1944, el músic estrenà a la llar de Pelegrí, en una sessió privada, un concert de violoncel del qual li dedicà la partitura.²⁵

Una carta adreçada a Massana pel secretari d'Acedo, Manuel Casado Nieto, amb data de 2 de gener de 1953, documenta que encara no li ha fet arribar la partitura completa i definitiva. A més a més, se li demana el registre de l'obra en l'oficina de «Propiedad Intelectual, per temor a que, al sacar copias y repartir los papeles, pueda alguien plagiar algún número.» Remarquem que, com ja havia passat en les notes de premsa, no s'hi fa esment del paper rellevant de Josep Carner com a autor del llibret, com també passarà més endavant en els programes i difusió periodística de l'estrena. Aquesta mateixa carta ens informa que Acedo és a Madrid i està fent les gestions oportunes prop del mestre Pablo Sorozábal que, segons sembla, havia estat triat per Massana per tal de dirigir l'estrena de l'òpera.

Antoni Massana arribava a Barcelona amb el transatlàntic *Augustus* el 6 de maig de 1953. La notícia aparegué destacada en la portada de *La Vanguardia* amb una foto del músic.²⁶ L'òpera s'estrenà el dijous 21 de maig. Entre els dies de l'arribada i l'estrena alguns diaris es van anar fent ressò de l'esdeveniment. Així, tot just instal·lat, Del Arco l'entrevistà en la seva secció «Mano a Mano». Ens hi aclareix algunes de les circumstàncies en què va ser concebuda l'obra. Hi diu referint-se a la composició: «En 1934; precisamente entre los tiros del 6 de octubre empecé a trabajar». Dissolta la Companyia de Jesús, s'estava en un pis particular i va acabar l'òpera en nou mesos.

23. *Ibidem*, p. 80, 213 i 249.

24. *Ibidem*, p. 90 i 113.

25. *Ibidem*, p. 146 i 147.

26. *La Vanguardia Española*, dijous, 7 de maig de 1953.

Esmenta l'audició de maig de 1936, qualificant-la de «privada».²⁷ Per la seva banda, Sempronio es feia ressò de l'arribada i de la prevista estrena en la seva secció «Que pasa...» de *Destino*.²⁸ Oriol M[artorell] Codina s'ocupà dels preparatius i de l'estrena en diversos articles, especialment al titulat «Canigó»²⁹ i un de més llarg dedicat a descriure l'assaig general.³⁰

Prèviament, els diaris fan una mena de campanya per enaltir l'estrena. *La Vanguardia* amb un article d'Antonio Álvarez Solís³¹ i una gasetilla comentant la reunió d'Acedo amb Pablo Sorozábal i el representant de l'autor per a canviar impressions sobre la celebració.³² Per la seva banda, *El Noticiero Universal* relata la roda de premsa i la visita d'Acedo Colunga a l'assaig general per donar les gràcies a tothom qui hi va col·laborar.³³

A *El Correo Catalán* Manuel Ibañez Escofet escrivia un reportatge a tota pàgina amb quatre grans fotos (una amb Massana, l'altre d'un decorat de Mestres Cabanes, aquest pintant sobre un decorat i Manuel Cubeles, director de l'Esbart Verdaguer, explicant a Mestres Cabanes i altres l'evolució dels dansaires).³⁴ A la premsa estrictament del règim, un tal Buxtehude parlava només de la «lucha entre las fuerzas paganas y religiosas».³⁵

27. DEL ARCO. «Mano a mano. Padre Massana». *La Vanguardia Española*, 8 de maig de 1953.

28. SEMPRONIO. «El romántico padre Massana». *Destino*, núm. 823, 16 de maig de 1953, p. 25.

29. CODINA, Oriol M. «Canigó». *Momento*, núm. 108, 9 d'abril de 1953, p. 8.

30. CODINA, Oriol M. «Esta noche se estrena en el Liceo la ópera del Padre Antonio Massana, S. J. *Canigó*». *Momento*, núm. 114, 21 de maig de 1953, p. 24-25.

31. *La Vanguardia Española*, 9 de maig de 1953.

32. *La Vanguardia*, 11 de març de 1953.

33. *El Noticiero Universal*, 20 de maig de 1953.

34. IBAÑEZ ESCOFET, Manuel. «Los secretos del desván del Liceo. Como se prepara el montaje de la ópera *Canigó*». *El Correo Catalán*, diumenge, 26 d'abril de 1953, p. 9.

35. BUXTEHUDE. «El padre Massana, en Barcelona. La ópera *Canigó* expresa la lucha entre las fuerzas paganas y religiosas». *Solidaridad Nacional*, dijous, 7 de maig de 1953, p. 15.

L'estrena de *Canigó*

El dia de l'estrena, sembla, per totes les cròniques i les fotografies, que el Liceu va fer el ple. A més a més, l'òpera fou retransmesa per Radio Nacional de España, segons ens reporten en les cartes que Frank Marshall i Tomàs Carreras Artau escriviren a Massana.³⁶ Al Fons Massana hi ha un tarjetó de Felipe Acedo i Colunga adjuntant quatre entrades amb data de 21 de maig de 1953, sessió de nit, «Sillón de patio» de quatre files diferents, del Gran Teatre del Liceu. Al darrere imprès amb tampó, hi diu: «El 50% de lo satisfecho por esta localidad tiene el caracter de donativo para el Cincuentenario de Verdaguer».

Els diferents diaris es van fer ressò de l'excepcionalitat de l'estrena. Així Melchor Borrás de Palau³⁷ feia elogis de la representació promentent que en una altra edició donaria més «pormenores referentes a la magna obra» i enumerava algunes de les personalitats assistents: Acedo Colunga; Capitán General, Juan Bautista Sánchez; alcalde de Barcelona, Antonio Maria Simarro, i president de la Diputació, marquès de Castellflorida. L'endemà entrava en els «pormenores».³⁸ Matisava la influència de Wagner i posava l'accent en la catalanitat de la música de Massana: «Pero esta impresión, si bien es igual, de interno el lenguaje, no guarda más afinidad que la que pueda existir entre el poema *Canigó* y Parsifal o Siegfried. Precisamente la obra de nuestro compositor se distingue por las deliciosas pinceladas de ambiente catalán que no se disipan en el curso de la obra, con lo cual resulta ésta de faceta muy propia.» Lloava els intèrprets, la direcció de Sorozábal, els decorats, el cos de ball i l'orquestra.

Des de les pàgines de *Diario de Barcelona*, A. Català completava la valoració destacant el patrocini del governador civil. Entrava en l'anàlisi musical i feia una revisió de la jove tradició catalana d'òperes: de Pedrell a Joaquim Cassadó passant per Morera, Granados, Vives... Es referia, també, a la fidelitat de Massana a Wagner. Descrivia amb

36. Fons Massana. Datada el 23 de maig de 1953.

37. «El estreno de *Canigó* constituyó un gran éxito». *El Correo Catalán*, divendres, 22 de maig de 1953, p. 5.

38. BORRÁS DE PALAU, Melchor. «El estreno de *Canigó*». *El Correo Catalán*, dissabte, 23 de maig de 1953.

precisió els diferents actes, personatges, escenes, temes... En destacava la balada inicial del Cornamusaire. Posava l'obra al mateix nivell magnífic dels oratoris i simfonies del pare Massana. Elogiava els intèrprets i la posta en escena, el cos de dansa, els decorats... Només al final relacionava l'assistència de les autoritats, a les quals a més de les ja esmentades en l'article de Borràs de Palau afegia: Fernando Vives Camino, Jefe Superior de Policía, i l'ambaixador d'Espanya, Miguel Mateu.³⁹

L'esdeveniment tingué ressò a Madrid, un article no signat i que, per tant, podria ser ben bé autobombo del mateix Acedo Colunga, va aparèixer a les pàgines de *Ya*. La breu crònica acabava en aquests termes prou plamfataris: «Al finalizar el ciclo, el público rindió caluroso homenaje a don Felipe Acedo Colunga, gobernador de Barcelona, a cuyo patrocinio y desvelo se debe este magno acontecimiento, con que la primera autoridad civil de Barcelona ha querido conmemorar por manera tan senyalada el aniversario de Verdaguer».⁴⁰

Sens dubte, la crònica més prolixa i «professional» ens arriba de la mà de Xavier Montsalvatge.⁴¹ L'article, a més a més, s'il·lustrava amb una foto que mostrava una cordial abraçada de Massana amb Acedo Colunga. D'entrada, es felicitava que s'hagués pogut estrenar l'òpera després de 17 anys d'estar acabada i agraïa a Acedo haver-la fet possible perquè «hubiera quedado inédita una obra musical que por las dificultades de montaje no habríamos visto nunca escenificada». Valorava amb detall la complexitat de la partitura:

Toda la partitura representa un trabajo difícil de contrapunto, un hábil empleo del *leit-motiv* y un intento muy logrado de que las voces, en continua fluctuación cromática, expresen las mínimas inflexiones emocionales del texto.

Las escenas de la obra tienen más intención poemática que dramática. Forzoso es constatar que el encantamiento de Gentil, por Flordeneu, la muerte de aquél en manos de Guifre, la ira de

39. CATALÀ, A. «El gran acontecimiento de anoche en el Liceo, patrocinado por el gobernador civil, don Felipe Acedo». *Diario de Barcelona*, divendres 22 de maig de 1953, p. 21.

40. «Fin del ciclo de *Canigó* en el Liceo de Barcelona». *Ya*, dimecres, 27 de maig de 1953.

41. MONTSALVATGE, Xavier. «Estreno de la opera *Canigó*». *Destino*, dissabte, 30 de maig de 1953, p. 25.

Tallaferro y los conjuntos de pastores, *cornamusaires*, *fallaires*, *goges* y guerreros bajo la luz violácea de las candilejas y ante el decorado de Mestres Cabanes, convencen en todo caso por su candor poético, ya que el carácter de la escena diluye los perfiles patéticos de la acción.

Destacava també la vàlua de Sorozábal: «El maestro Pablo Sorozábal, admirador entusiasta del P. Massana, hizo un esfuerzo admirable para superar las dificultades de la puesta en escena y concertó la orquesta con los cantantes con una seguridad de verdadero artista».

I per ell tenim coneixement de la gran quantitat de personal que hi col·laborà: «El acto más brillante de *Canigó* es el primero y en él dieron principal animación a la escena el Esbart Verdaguer, realizador de las danzas de carácter. En el segundo acto la coreografía, muy hábil, le correspondió a Juan Magriñá, maestro de baile del Liceo. En el último acto los coros alcanzan verdadera grandiosidad y el Orfeo Laudate, Sant Esteve y Masa Coral Orfeónica pudieron lucirse ampliamente».

I conclouia: «*Canigó* por todas estas razones ha resultado un éxito clamoroso de público. Es con verdadera satisfacción que constatamos este hecho. La gestión generosa y entusiasta del señor gobernador en favor de la conmemoración verdagueriana, entrañable para todos, y en pro de la música catalana, merecía sobradamente estas ovaciones y este brillante aspecto que ofrecía el Liceo los días de *Canigó*».

I, encara, Xavier Montsalvatge s'hi tornava a referir des de les ones de Ràdio Barcelona, en un programa emès el 27 de maig de 1953. També cal esmentar la crítica d'Urbano Fernández Zanni a *La Vanguardia*⁴² i el comentari de Carles Soldevila que escriví per a la presentació del disc. Se'n feren tres representacions més fins al dia 24 de maig. El llibret va sortir publicat uns anys després.⁴³

Sobre la importància musical de l'estrena no només la detectem als articles apareguts a la premsa sinó que els mestres com Marshall i Talltabull en cartes privades a l'autor li'n fan elogis. Així, Marshall,

42. U. F. Zanni. «Estrena de la òpera *Canigó*, del P. Massana». *La Vanguardia Española*, 23 de maig de 1953, p. 20.

43. *Canigó. Òpera en tres actes, Text de Verdaguer i Carner*. Música d'Antoni Massana S. I. Partitura, cant i piano. Barcelona: Balmes, 1957, 248 p.

de qui Massana fou deixeble de piano, li comentava: «Qué magnífica opera Padre Massana! y que éxito tan merecido! Así ya lo esperaba yo de Vd. y mi alegría fue enorme al ver que mi opinión era compartida y comprendida por los amantes de buena música que la noche de su estreno le aclamaban entusiasmados.»⁴⁴

Per la seva banda, Cristòfor Taltabull, de qui Massana fou deixeble d'harmonia i que sí que va assistir als assaigs previs i a l'estrena, en una carta manuscrita, redactada la mateixa nit de la representació, en què li comunicava que no l'esperés a l'hora de sortir, li valorava l'obra en aquests termes:

Ahir vespre vaig fer-me càrrec de molts racons de la partitura que no havia sentit bé en els assaigs, i puc dir-li molt sincerament que la trobo obra hermosa i espontània; l'estil romàntic li escau perfectament i no crec que el text literari ofereixi cap millor interpretació, aquest romanticisme és però, de molt bona llei, i la textura harmònica ben moderna i esmaltada de "trouvailles" orquestrals molt encertades. Resta una obra altament musical i també molt catalana. Avui podrem fer nostra aquella frase wagneriana pronunciada en la festa d'inauguració del teatre de Bayreuth: "Ara l'òpera catalana ja és un fet".

Que lluny ens trobem (40 anys) d'aquells temps en què jo li deia, *Tu Marcellus eris*; ja fa una bona estona que el futur s'ha tornat en present.⁴⁵

Per la seva banda, Tomàs Carreras Artau li escriví una breu carta en aquests termes: «Reciba mi más efusiva felicitación por el éxito clamoroso obtenido por su ópera *Canigó*, estrenada ayer noche en el Gran Teatro del Liceo, y que oí por radio, porque por la noche no salgo de casa».⁴⁶

De l'ostracisme en què degueren decidir mantenir la «traïció» de Massana respecte al no col·laboracionisme amb el règim en podrien ser prova el silenci sobre l'esdeveniment, per exemple, de Carles Riba en la seva correspondència, o en el dietari de Maurici Serrahima. En cap dels dos casos ni un mínim esment de l'arribada de Massana i ni de la significació social i política de l'estrena.

44. Carta del Fons Massana.

45. Carta conservada en el Fons Massana, datada el 21 de maig de 1953.

46. Fons Massana. Carta datada el 22 de maig de 1953.

El vespre després de l'estrena es va celebrar una «cena íntima» al Círculo Ecuéstre. El menú fou esplèndid tenint en compte els temps que corrien: «Caldo caliente, langostinos catalana, pollo a la parrilla con legumbres, fresas Melba, café y licores». Pel que fa als vins, se serviren: «Cepa Oro, Cune, Royal Carlton». ⁴⁷ De l'acte, també se'n conserven unes il·lustradores fotografies i una targeta amb què el secretari del governador civil adjuntava a Massana tot un seguit de fotos de la vetllada.

La posteritat

Poc després de l'esdeveniment, Antoni Massana retornà a Buenos Aires i després va viure a Montevideo i Caracas, abans de venir, el 1966, a morir a Raïmat. Al col·legi San Ignacio de Caracas degué quedar bona part de l'arxiu del músic perquè amb data 7 de desembre de 1968, el director de la «Asociación de Antiguos Alumnos» feia donació a la «Biblioteca Central» d'un lot d'autògrafs de Massana fruit de les gestions fetes per Consuelo Colomer i la seva germana Enriqueta.

El 4 de maig de 1963, en el Concert Català de Primavera, al Palau de la Música, en un homenatge a l'Alguer, s'interpretà com a cloenda el cor final de *Canigó* de Massana. L'òpera *Canigó* es tornà a representar al Liceu el dissabte 30 de novembre de 1968.

El 1988, Montserrat Caballé es va plantejar de poder estrenar-la de nou. En una carta signada per Jordi Roca i Coll en resposta a una anterior de la cantant, hi diu: «Crec que per a tots plegats seria meravellós que vostè ens fes el regal de la quasi estrena de l'òpera *Canigó*.» ⁴⁸

Encara, anys després, amb dues funcions, el 10 i 11 de juliol de 1991, s'interpretà la suite per orquestra de *Canigó* («Preludi», «Balada», «Marxa fúnebre» i «Dansa») al Gran Teatre del Liceu juntament amb obres de Stravinsky i Bartók.

La Voz de su Amo va treure l'enregistrament de l'òpera el 1961. ⁴⁹

47. Targeta que es conserva al Fons Massana amb tot de signatures dels comensals.

48. Fons Massana, carta datada el 19 de desembre de 1988.

49. Xavier MONTSALVATGE. «La opera *Canigó* del Padre Massana». *Destino*, núm. 1251, 29 de juliol de 1961, p. 42 i Antonio FERNÁNDEZ-CID. *Blanco y Negro*, 2 de setembre de 1961, p. 115.

Tingué un ressò més enllà del Principat estricte, sobretot a Mallorca gràcies a l'estrena de *Nureddunna*.⁵⁰ Aparegué gravada en tres microsolcs que es venien per reemborsament al preu de 900 pessetes segons indicava un anunci a *La Vanguardia Española*.⁵¹ L'enregistrament es va dur a terme al Gran Teatre del Liceu, amb l'orquestra i els cors de la casa, dirigida la primera per Ernest Xancó i els segons, per Àngel Colomer. Els intèrprets foren: Lina Richarte, soprano (Griselda); Josep Simorra, baríton (Escuder); Miquel Aguerri, baix (Oliva); Guillem Arroniz, baix (Tallaferro); Bartomeu Bardagí, tenor (Gentil); Raimon Torres, baríton (Guifre) i Dídac Monjo, tenor (Gaiter).

El 1979 n'aparegué una edició de tres cassets amb el segell Classical Records.

Un muntatge dramàtic

Esteve Polls explica amb força detall a les seves memòries *Cinc minuts abans que caigui el teló*⁵² com va anar que a finals de 1978 s'embranchés a preparar una dramàtica sobre *Canigó*, de Verdaguer. L'origen de la idea està lligat a la coneixença de Josep o Joan Martí, un alt responsable de l'Obra Social i Cultural de la Caixa. Polls li proposà de fer un muntatge sobre *El comte Arnau* i Martí li féu la contraproposta d'encarar-se amb *Canigó*. Se li va atorgar una subvenció 400.000 pessetes per funció. Se'n preveien 20, per tant el muntant econòmic seria de 8.000.000. Però al final van ser catorze.⁵³ Les recaptacions i ingressos per taquilla se'ls quedaria La Caixa.

50. José SUBIRÀ. «*Canigó*. La ópera del P. Antonio Massana ha pasado del escenario (1953) al microsurco (1961)». *Diario de Mallorca*, 18 de novembre de 1961, p. 6-7. A l'arxiu Massana també hi ha retall d'un diari en francès, possiblement *L'Independent*, que dedica una crònica a parlar del llibret de l'òpera i de l'enregistrament.

51. *La Vanguardia Española*, 11 de novembre de 1961, p. 23.

52. POLLS, Esteve. *Cinc minuts abans que caigui el teló*. Barcelona: Viena, 2009, p. 797-801.

53. Tarragona, Barcelona, Tortosa, Vic, Girona, Ripoll, Sant Feliu de Guíxols, Sant Cugat del Vallès, Monistrol de Montserrat (Montserrat), Lleida, Mataró, Seu d'Urgell, Cardona i Castelló d'Empúries.

Reconeix que al llarg de la seva carrera mai li havien atorgat una ajuda tan generosa.

L'estrena va tenir lloc el 6 de juliol de 1979 a l'Auditori del Camp de Mart de Tarragona, abans que no es presentés a Barcelona en el marc de Tercer Festival Grec. L'elenc era quantitativament important i amb algunes figures de l'escena prou destacades.⁵⁴ Ell mateix en valorava la incidència en aquests termes: «Per acabar: l'estrena davant de les muralles romanes de Tarragona fou sensacional; l'estrena al Grec 79, més aviat fluixota, fet que la premsa de Barcelona es va encarregar de fer ressaltar degudament. Senzillament haig de confessar que aquella vegada no la vaig encertar gaire. Això no vol dir, però, que disculpi l'actitud, totalment fora de l'ètica professional, d'un grup de suposats companys de professió –els seus noms no fan al cas– que van intentar, amb murmuris i rialletes a deshora, boicotejar l'estrena. Com tampoc aplaudeixo el titular d'un crític teatral que deia més o menys: *Un Canigó semblant al Tibidabo*».⁵⁵

I, encara, referint-se a l'escassetat de pressupost amb què va haver de treballar malgrat el generós suport de la Caixa, constatant que tot plegat va ser un gran foc d'encenalls, deia: «Si sumem els dos factors exposats [l'escenogràfic i el de figurins], podríem dir que, en lloc d'una magnificació visual dels llegendaris versos i els no menys llegendaris personatges de la nostra història, vaig aconseguir una mena d'escenificació dels millors còmics d'*El Capitán Trueno...*».⁵⁶

Martí Farreras destacava a *Destino* que era un muntatge que anava a cercar el públic de masses però, precisament per aquest fet, li retreia: «una formulación que en su espectacularidad pudiera compensar la sistemática incursión en zonas de un descriptivismo lírico, de primerísima calidad, pero de escasa virtualidad dramática.»⁵⁷

54. Núria Duran (Flordeneu), Joaquim Kramel (Gentil), Jaume Comas, Gal Soler, Alfred Luchetti, Enric Pous, Miquel Cors, Ricard Reguant...

55. POLLS, Esteve. *Cinc minuts abans que caigui el teló*, p. 801.

56. *Ibidem*, p. 800.

57. FARRERAS, Martí. «La temporada del Grec. Verdaguer, Brecht y otras cosas». *Destino*, núm. 2182, 1 d'agost de 1979, p. 38.

L'interès de la Cançó

A partir de la Nova Cançó, diversos han estat els cantautors, mai cap dels més populars, que han tingut la necessitat de musicar algun fragment o altre del poema *Canigó*. El primer va ser Climent que incorporà en el seu disc *Vivències* (1980) una musicació de «Lo ram santjoanenc» que no distava gaire de la melodia popular que ja va caracteritzar el passatge de l'òpera de Massana. Cinc anys després, Celdoni Fonoll incorporava la «Balada de Mallorca» a *Nit de foc* (1985) a mig aire de recitat i cançó.

Ja en el segle XXI, arran del centenari de la mort del poeta, Maria Laffitte enregistrà en directe al monestir de Ripoll el disc *Per a preservar la parla. Evocació de Jacint Verdaguer* (Edicions Albert Moraleda) que, a banda de fragments recitats del poema,⁵⁸ en conté tres fragments musicats: «La fada de l'estany de Banyoles», «La Goja de Ribes» i «Adéu coves de Ribes», a més del recitat d'alguns altres fragments («L'encís», cant III; «Desencantament», cant VII; «Oliba», cant IX; «Flordeneu», cant II; «La creu de Canigó», cant XII i Cor final).

Finalment, Joan Josep Mayans ha incorporat musicats a *Verdaguer* (2007) quatre mostres del poema: «La fada de Banyoles», «Lo ram santjoanenc» (música Laffitte i Toni Xuclà), «Cant de Gentil» i «Los dos campanars».

De 125 veus a la d'un actor

El 2011, la Fundació Jacint Verdaguer edità tres devedés amb el text del poema *Canigó* recitat per 125 veus diferents per tal de commemorar els 125 anys de la primera edició del poema. Els lectors situats en diversos indrets dels Països Catalans, en la majoria dels casos lligats amb el poema o el poeta, pertanyien als àmbits professionals més diversos i eren de generacions ben diferents. La recitació la inaugurava l'actor Lluís Soler i la cloïa Moisès Broggi. De la gravació, en un primer moment, se'n féu difusió a través de TV3, després va ser penjada a la xarxa d'internet i, finalment, enregistrada en devedés.

58. «L'estany», «Adéu coves de Ribes» i «Cor final».

Lluís Soler després d'haver-se encarat com a rapsode a *El Comte Arnau* de Josep Maria de Sagarra, el 2008, i a *L'Odissea* d'Homer, en la traducció de Carles Riba, el 2009-2010, en la temporada 2011-12 estrenà al Teatre Nacional de Catalunya una selecció de més d'un miler de versos dels 4.334 de *Canigó* de Verdaguer que representà durant una dotzena de dies (14 al 26 de desembre), amb la direcció, com en els altres casos d'Antonio Calvo i el suport musical d'Eduard Iniesta. Abans havia fet preestrenes a Vic (11 de novembre), Perpinyà (8 de desembre) i Salt (10 de desembre).⁵⁹

Annexos

Text I

Al P. Massana S. J.,
autor de l'òpera *Nuredduna*

Com l'aigua escumejant de la tardor
que inunda l'ampla vall, vostra música
feta gaubança i plor, llum i fosc,
amara l'esperit de mica en mica.

Tot batega d'anhel: fins la dolor
com la flamada creix i es magnifica;
tot canta i s'estremeix i dins l'amor
es sent un veu dolça que somica.

Oh llàgrima, vital com la sement,
que regales amarga i transparent
pel rostre segellat de melangia,

tu qui aclareixes l'ombra de la nit
cau avui dins el solc obert i humit
i seràs un so més dins l'harmonia...

Binissalem (Mallorca) 18 Octubre 1947
Llorenç Moyà Gilabert

59. GRASET, Xavier. «El gegant de la muntanya». *Avui*, 17-12-2011, p. 64; BENACH, Joan-Anton. «*Canigó* o la llengua sobirana». *La Vanguardia*, 18-12-2011, p. 59 i LÓPEZ ROSSELL, César. «Desplegament líric colossal». *El Periódico*, 19-12-2011, p. 62.

Text II

Barcelona, 10 de novembre de 1952

Reverendo Padre:

Hasta mí han llegado noticias de que el poema *Canigó*, del eximio poeta Verdaguer, ha sido trasladado a ópera por usted con gran dignidad literaria y musical y su amigo don José M. Bordas me ha expresado el deseo de usted de que a ser posible, se estrene en Barcelona.

Como hallo ese deseo muy justo y natural, me he puesto a hablar con el empresario del Gran Teatro del Liceo para significarle con cuánto gusto patrocinaría yo dicho estreno en nuestro primer escenario, habiendo encontrado en la empresa la mejor disposición de ánimo para secundar la acción gubernativa tendente a dicho fin. Creo que podremos disponer de buenos cantantes, coros magníficamente adiestrados, etc., para que el estreno con los máximos honores resulte un acontecimiento lírico. Con ello contribuiremos a honrar al gran poeta en ocasión de su centenario y también a un músico tan distinguido como usted.

Ahora bien, como ya a usted se le alcanzará, la preparación y ensayo de la obra exige cuando menos cuatro meses, para que todo esté a la altura debida. Urge, pues, que usted me envíe a toda prisa y por un medio rápido el libreto y la partitura de la ópera, añadiendo cuantas indicaciones juzgue convenientes para su mejor montaje artístico.

Excusa decirle cuánta satisfacción me produce, como gobernador de Barcelona, identificado con el noble espíritu de esta hermosa tierra, promover y patrocinar esta exaltación de sus grandes hombres y honrosas tradiciones.

En espera de sus prontas noticias, le saluda cordialmente como afectísimo seguro servidor y amigo. Felipe Acedo

Text III

Barcelona 22 de noviembre de 1952

Reverendo Padre:

Con gran satisfacción he leído su atta. de 15 de los corrientes, contestación a la en que yo tuve el gusto de proponerle mi patrocinio al estreno de su ópera "Canigó" en el Gran Teatro del Liceo de nuestra ciudad.

Espero ahora que el Sr. Pelegrí me entregue cuanto antes el libreto y la partitura de piano y canto, así como que Vd. me remita la partitura de orquesta. Creo que no nos faltarán buenos elementos de

todo orden para montar la obra con toda dignidad, presentándola en la primavera próxima en una gran función-homenaje a Mosén Verdaguer y a Vd.

Ya he dado una nota a la Prensa con la noticia del acontecimiento que se prepara.

Agradezco sus amables frases y me reitero de Vd. como seguro servidor y afectísimo amigo,

Felipe Acedo Colunga

Text IV

Barcelona 11 de diciembre de 1952

Reverendo Padre y distinguido amigo:

Contesto su atenta del 26 de noviembre último. El Sr. Pelegrí me ha entregado ya la partitura de canto y piano del primer acto de “Canigó”. Según me dijo, este primer acto es ya definitivo sin necesidad de corrección.

Una de estos días celebraré una entrevista con el Sr. Pelegrí y el empresario del liceo, Sr. Arquer, para ir concretando puntos. Ahora espero el resto de la partitura de canto y piano, cuyo envío en mano de un amigo me anuncia Vd. para pronto, con lo que creo que podrán ir haciendo los primeros trabajos preparatorios, sin esperar la partitura de orquesta, cuya llegada a esta ciudad señala Vd. para mediados de enero.

Respecto al gentil ofrecimiento que me hace de la dedicatoria de su obra el día que se imprima, debo significarle que no me considero con méritos para ello; no obstante lo cual dejo esto a su discreción, sin atreverme a rechazar una atención tan honrosa.

Se reitera de Vd. afectuosamente como amigo y s. s.,

Felipe Acedo Colunga